УДК 168.522:82.02 (477)
DOI https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-218-9

СИМВОЛІЧНІ КОДИ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ В ПОЕЗІЇ МИХАЙЛЯ СЕМЕНКА

SYMBOLIC CODES OF WORLD CULTURE IN THE POETRY BY MYKHAIL SEMENKO

Івашина О. О.,
orcid.org/0000-0001-6504-1514
доктор філософії з філології,
старший викладач кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

Севастьянов В. Р.,
orcid.org/0009-0001-5976-9514
студент факультету філології та журналістики
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

У статті представлено аналіз символічних кодів світової культури в поетичній спадщині лідера українського футуризму Михайля Семенка. У дослідженні актуалізовано застосування психологоспрямованого літературознавства та культурології, що дозволяє виявити глибинні механізми художнього моделювання в авангардному тексті. Творчість митця розглянуто як цілісну естетичну систему, спрямовану на радикальне оновлення національної традиції через її деконструкцію та інтеграцію у світовий культурний простір.

Особливу увагу зосереджено на функціонуванні образу П'єро як ключового символічного коду та художньої маски, що допомагає поету дистанціюватися від усталеного дискурсу та творити нову, інтелектуалізовану інтимність. Доведено, що цей персонаж, трансформуючись від ренесансного Трикстера до модерного героя, стає індикатором оригінальної чуттєвості та репрезентантом складних психічних процесів.

Проаналізовано інтертекстуальну взаємодію поезії Семенка з європейським мистецьким ландшафтом, зокрема виявлено прямі звернення до творчості Джонатана Свіфта, Шарля Бодлера, Едварда Гріга, Альфреда де Мюссе та ін. Важливе місце в розвідці посідає осмислення синтезу живопису й поезії в доробку митця. Досліджено функції згадок про художників-новаторів (Ван Гога, Поля Гогена, Ніко Піросманішвілі) як маркерів руйнування академічних шаблонів та формування нової візуальної мови футуризму.

Також розглянуто специфіку переосмислення біблійної образності та античних міфів (Ревекка, Атлантида, Крез), які в контексті авангардної естетики набувають модерного звучання та слугують засобами самоствердження митця-деміурга. Узагальнено, що символічні коди у Семенка виконують роль акумуляторів творчої енергії (лібідо) та забезпечують перехід від етнографічної замкненості до глобального мистецтва. Наукова новизна роботи полягає у поєднанні психопоетикального та культурологічного підходів до вивчення авангардного мегатексту.

Ключові слова: авангард, деконструкція. інтертекстуальність, культурна ідентичність, Михайль Семенко, П'єро, психопоетика, символічні коди, футуризм.

This article presents an analysis of the symbolic codes of world culture in the poetic legacy of Mykhail Semenko, the leader of Ukrainian Futurism. The study applies a psychology-oriented approach to literary studies and cultural studies, which makes it possible to identify the underlying mechanisms of artistic modeling in avant-garde texts. The artist's work is examined as a coherent aesthetic system aimed at radically renewing the national tradition through its deconstruction and integration into the global cultural space.

© Івашина О. О., Севастьянов В. Р., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Particular attention is focused on the function of the figure of Pierrot as a key symbolic code and artistic mask that helps the poet distance himself from established discourse and create a new, intellectualized intimacy. It is demonstrated that this character, transforming from a Renaissance trickster into a modern hero, becomes an indicator of original sensibility and a representative of complex psychological processes.

The intertextual interaction between Semenko's poetry and the European artistic landscape is analyzed; in particular, direct references to the works of Jonathan Swift, Charles Baudelaire, Edvard Grieg, Alfred de Musset, and others are identified. An important part of the study is devoted to examining the synthesis of painting and poetry in the artist's oeuvre. The functions of references to innovative artists (Van Gogh, Paul Gauguin, Niko Pirosmanishvili) as markers of the dismantling of academic conventions and the formation of a new visual language of Futurism are explored.

The study also examines the specifics of the reinterpretation of biblical imagery and ancient myths (Rebekah, Atlantis, Croesus), which, in the context of avant-garde aesthetics, take on a modern resonance and serve as means of self-affirmation for the artist-demiurge. It is concluded that symbolic codes in Semenko's work function as reservoirs of creative energy (libido) and facilitate the transition from ethnographic insularity to global art. The scientific novelty of this study lies in the combination of psychopoetic and cultural studies approaches to the analysis of the avant-garde megatext.

Key words: avant-garde, deconstruction, intertextuality, cultural identity, Mykhail Semenko, Pierrot, psychopoetics, symbolic codes, Futurism.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавчому дискурсі постать Михайля Семенка розглядають як одну з ключових у формуванні українського авангардного мистецького руху початку ХХ століття. Його творчість репрезентує футуризм як цілісну естетичну систему, зорієнтовану на радикальне оновлення художнього мислення, трансформацію традиційних культурних кодів та інтеграцію української літератури у світовий гуманітарний простір [1, с. 26]. Відмова від усталених поетичних моделей у Семенка супроводжується свідомим переосмисленням національної традиції, що реалізовано через її деконструкцію та подальший розвиток у нові естетичні конфігурації модерності.

Поетична практика митця засвідчує послідовну інтенцію до ***інтелектуалізації*** художнього слова, що поєднується з прагненням до ***універсалізації*** поетичного висловлювання. Така стратегія спрямована на розширення меж рецепції української поезії, її входження у глобальний культурний контекст та формування нових моделей комунікації між автором і читачем. Унаслідок цього індивідуальний психосвіт митця синхронізується з обраною мистецькою траєкторією, що доповнює уявлення про світогляд поета [2].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю аналізу поетики Михайля Семенка в площині психологоспрямованого літературознавства та культурології, що дозволяє виявити глибинні механізми художнього моделювання. Таким чином прагнемо виявити універсальні символи, які б утверджували інтеграцію творчості поета у глобальний дискурс та внесок в українську модерну площину. Зауважмо, що не йдеться про меншовартісне бажання «дорости» до європейського авангарду. Навпаки, Михайль Семенко є органічною його частиною, яка розвивалася суголосно зі світовими тенденціями.

Одним із проявників цього є ***символічні коди світової культури***, важливі тим, що репрезентують значимі для людства концепти, які виявилися тригерними для великої кількості людей, отже акумулюють значний обсяг лібідо (художньої енергії) [2]. Особливої уваги потребує осмислення тих аспектів його творчості, які пов'язані з трансформацією чуттєвості, піднесенням емоційного й тілесного досвіду до рівня духовного та формуванням інтелектуалізованого виміру еротичного. У цьому контексті поетика Семенка постає як репрезентація водночас високої культури й контркультури, що поєднує естетичний експеримент із глибинними психологічними процесами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творча постать Михайля Семенка посідає вагоме місце у наукових студіях, присвячених українському модернізму та авангарду, що зумовлює формування розгалуженого дослідницького поля його інтерпретацій. Ґрунтовний аналіз укра-

їнського футуризму як цілісного культурного явища здійснено в монографії О. Ільницького [1], де окреслено історико-літературні передумови виникнення цього напряму, його естетичні засади та роль Михайля Семенка як ідеолога й практичного реалізатора футуристичного проєкту в українській культурі.

Біографічний та інтерпретаційний аспекти діяльності письменника висвітлено у праці Р. Коломійця [3], де акцентовано увагу на внутрішній еволюції митця, його світоглядних орієнтирах та специфіці творчої індивідуальності. Дослідник простежує взаємозв'язок між життєвим досвідом Семенка та його поетичними пошуками, що відкриває можливості для глибшого розуміння психопоетикальних механізмів його текстів. Лінгвістичні та концептуальні пошуки митця осмислено в працях А. Білої, О. Вернигоренко, Ю. Коваліва, С. Холодинської та інших.

Окремий вимір осмислення творчості митця пов'язаний із категорією епатажу як складовою його художньої та життєвої стратегії [4]. Цей феномен доречно розглядати в площині футуристичного бунту доби модернізму, інтерпретуючи його як форму естетичної провокації та спосіб актуалізації нових моделей сприйняття мистецтва.

Теоретичним підґрунтям дослідження слугують праці, присвячені психопоетиці як методологічному напряму сучасного літературознавства, зокрема В. Бойко, Я. Даценко, О. Дергачової, С. Михиди та ін. Зокрема, у студії О. Івашини [2] акцентовано проблему моделювання психосвіту автора в межах мегатексту, що передбачає реконструкцію внутрішніх структур особистості на основі аналізу художніх текстів. Подібний підхід дозволяє розглядати творчість як форму оприявнення глибинних психологічних процесів, що мають як індивідуальний, так і культурно зумовлений характер. У свою чергу, Г. Райбедюк [5] зосереджується на архетипних вимірах художнього тексту, що відкриває перспективу інтерпретації літературного твору як простору репрезентації колективного несвідомого та символічних структур культури.

Мета дослідження полягає в аналізі символічних кодів світової культури у поетичній творчості Михайля Семенка, зокрема у віршах, що репрезентують інтертекстуальну взаємодію з європейською мистецькою традицією. Слідом за самим автором особливу увагу звертаємо на інтерпретацію образу П'єро, якого поет увиразнює в назві збірки на низки віршів.

Досягнення мети передбачає виконання низки завдань:

– окреслити теоретичні засади дослідження символічних кодів світової культури в поетиці українського футуризму;

– проаналізувати інтертекстуальні зв'язки поезії Михайля Семенка з європейською культурною традицією;

– визначити функції символічних кодів у моделюванні інтелектуалізованої чуттєвості поетичного тексту.

Об'єктом дослідження є поетичні тексти Михайля Семенка, зокрема вірші, у яких актуалізовано мотиви та образи світової культури і простежується їх художня трансформація в національному контексті.

Предметом літературознавчої розвідки визначено символічну природу культурних кодів у поезії Михайля Семенка, з особливою увагою до образу П'єро як репрезентанта інтермедіального та психопоетикального змісту.

Виклад основного матеріалу. На межі 1913–1914 років Михайль Семенко разом із художниками Павлом Ковжуном та Василем Семенком заснували футуристичну групу та видавництво «Кверо». Поява їхніх перших збірок – «Дерзання» та «Кверо-футуризм» – стала викликом традиційному українському мистецтву завдяки впровадженню урбаністичної тематики, візуалізації текстів та радикально нової мови. Центральним елементом цього руху став маніфест «Сам», у якому Семенко жорстко розкритикував обмеженість національної культури з наміром відкинути культ «засмальцьованого «Кобзаря» як символ відсталості та традиціоналізму [6, с. 77]. Теоретичне підґрунтя кверо-футуризму базувалося на запереченні національних ознак у мистецтві, які автор вважав проявом «примітивності». Семенко проголошував

початок нової ери всесвітнього мистецтва, де кверофутуризм поставав як динамічний процес і метод постійного пошуку. Головною метою руху було подолання замкненості в «українських хатах» та інтеграція в сучасний світовий контекст через безперервні зміни. Попри радикальність ідеї, візуальне втілення групи на той час ще зберігало риси модерну, а політичні орієнтири обмежувалися іронією щодо тогочасного міщанства [6, с. 77].

Одним із символів, через які унікальний психосвіт поета-футуриста проживав ці прагнення, став ***образ П'єро***, який рідко безпосередньо з'являється в ліриці митця, але, тим не менш, є вагомим ключем до розуміння поетики Семенка та його філософії. Недарма ж автор упису є цього персонажа до назви збірки та кількох віршів із неї. У 1929–1931 роках у Харкові було надруковано прижиттєве тритомне видання творів засновника українського футуризму Михайля Семенка. Перша книга цього зібрання має заголовок «Арії трьох П'єро» [7].

Загалом, цей образ не належить до питомо української культури, що вже на початку аналізу підсилює міркування про відокремлення Семенком свого поетичного універсуму від стереотипно національного дискурсу. Персонаж, або маска, подібна до сучасного П'єро, бере свій початок від акторів мандрівного італійського театру XV століття. Спочатку сценічний образ цього персонажа був доволі активним і навіть неприємним: на сцені він виступав інтриганом, часто був першим слугою – хитрим, інколи відважним і вельми дієвим рушієм сюжету, що свідчить про зв'язок цього образу з ***архетипом Трикстера*** [5].

Візуальне втілення образу П'єро у XIX та XX століттях привернуло увагу плеяди видатних художників, які подарували йому блискуче життя у світі графічного мистецтва. Серед них були Оноре Дом'є, Джеймс Ансор, Анрі Руссо, Пабло Пікассо, Хуан Гріс, Жорж Руо та багато інших. Втім, саме театральна та літературна історія поступово вплинула на глибинну трансформацію цього сценічного образу: він почав безперервно коливатися між двома кардинально різними драматичними та психологічними типами [8].

Пізніше радянська культура деформувала образ П'єро, хоча культурологічно він має глибокий сенс, який досить активно корелює з епатажною особистістю Семенка [4]. На думку А. Норман, «П'єро уособлює людський порок з атмосферою безтурботності та невинності, що робить його надзвичайно привабливим. П'єро поза законом і, таким чином, поза гріхом. Він – син Ліліт, який не з'їв яблука і продовжує блукати серед наших складних сучасних суспільств з невігласкою-душею мешканця якогось раннього раю» [9].

Схожим настроєм сповнений ліричний герой вірша «П'єро хмуробровить», але свій рай він ще тільки шукає. Головна тема твору – це криза поетичного слова та внутрішня боротьба митця з власною творчістю задля досягнення вершин. Ліричний герой відчуває обмеженість вербальних засобів для вираження власного психоемоційного стану, тому здійснює спроби приборкати «Шаленого Звіра» – натхнення й творчий запал: «Фразо, фразо – покинь мене, / охопи дикунський вий! / Охопи, охопи нестримано, /звіре шалений, злий!» [10, с. 201].

Показовим у цьому аспекті є вірш «П'єро сантименталить», у якому психологічний конфлікт розгортається між потребою внутрішньої свободи та прагненням близькості. Поет осмислює кохання крізь призму екзистенційного досвіду, що породжує відчуття минущості й змушує переоцінити прожите. Саме тому ліричний герой звертається до болісного питання: «Нащо тоді так хутко серце билось, нащо я жив?» [10, с. 95]. Ця рефлексія засвідчує кризу смислів і втрату впевненості в цінності емоційного досвіду. Логічним продовженням такого світовідчуття стає риторичне питання: «чому повинен я для щастя лиш кохати?» [10, с. 95].

Інші аспекти постаті П'єро, можливо, навіть складніші, представлено в творах «П'єро загрожує», «П'єро задається» і «П'єро рішучить», бо в них автор виходить за межі досить типового спектру «схвалених» тем для лірики. Зокрема в першому представлено короткий емоційний монолог людини, яка переживає прохолоду з боку коханої й відчуває розчарування, яке набуває відтінку агресії: «То добре. Я більше не буду в оркестрі грати. / В Америку не поїдем і я підпалю своє кохання» [10, с. 99].

Творчий шлях Михайля Семенка загалом формувався під впливом світового авангардного руху, де синтез літератури, музики та візуального мистецтва став фундаментом для нової поетики. Вірш «Голос мая» описує невдале романтичне побачення, яке починається з весняного піднесення, а закінчується незручним мовчанням. Вірш закінчується рядком: «…Дома я взявсь за Свіфта». Джонатан Свіфт – англійський письменник, автор «Мандрів Гуллівера», відомий гострою сатирою. У творі, це немов інтелектуальний захист. Після незручного, сором'язливого мовчання: «Ні слова. Кепсько», і невдачі на любовному фронті, ліричний герой «лікується» жорсткою сатирою [10, с. 17].

Це один вірш «Танок Анітри» – це спроба передати музику словами. Він відсилає до відомої однойменної музичної композиції Едварда Гріга, й намагається передати її настрій. Вірш побудований за принципом кільцевої композиції. Він починається і закінчується абсолютно однаковими двома рядками: «Жартує з квіткою Анітра. / Буруни піняться без вітра» [10, с. 19]. Це немов створює театральну сцену, що починається завісою і нею ж закінчується. Анітра, героїня з п'єси «Пер Ґінт» відомого норвезького письменника Генріка Ібсена, – це втілення екзотичної краси, грацийності та фатальної спокуси. Для неї це лише легкий танок, розвага, вона безтурботна і грайлива [12].

У фіналі вірша «Місто» є пряме інтертекстуальне посилання: «і окропило “Цвіточки Зла”…» [10, с. 43]. Це пестливо зменшена назва епохальної збірки французького поета-символіста Шарля Бодлера «Квіти зла». Бодлер був одним із перших європейських поетів, хто почав шукати естетику і красу в потворному. Ця збірка є маніфестом прагнення автора розкрити потаємні виміри людської душі. Поет підносить велич особистості, акцентуючи на її інтенсивному внутрішньому житті, яке за своєю значущістю не поступається об'єктивній реальності:« де ділось сонце? / Вже одсвітило де ділась пісня? / Вже одгула гамірить місто і дзвонить мило / і окропило «Цвіточки зла»» [10, с. 43]. М. Семенко підхоплює цю ідею: його футуристичний мегаполіс також вирощує свої «квіти зла».

«Кверо» починається з цитати Альфреда де Мюссе. Вона є епіграфом до вірша і ключем до його розуміння. Перекладається вона так «Немає нічого істинного, окрім прекрасного / немає істини без краси». Це твердження є квінтесенцією романтичного світогляду. Мюссе ставить знак рівності між Красою та Істиною. Для класичного мистецтва Краса – це і є кінцева мета, ідеал і найвища правда буття. Здавалося б, що може бути вищим за істину і красу? Проте одразу ж ліричний герой стверджує, що ніхто насправді ніколи не володів абсолютною істиною і не міг дати точного визначення красі. Фінальний рядок «нема краси, є лиш прагнѐння» [10, с. 38] – це і є головний маніфест раннього Семенка.

Також не менш важливим чинником у формуванні футуристичної концепції Михайля Семенка стала творчість видатних художників який поет згадує в низці віршів. Зокрема, в Семенкових «Мемуарах» згадується Ван Гог: «у пишних зодягах nature morte Ван – Гога» [10, с. 36]. Художник на початку XX століття був символом руйнування класичного, «академічного» мистецтва, що співзвучне до Михайля Семенка, який руйнував шаблони української літератури. Nature morte з французької перекладається буквально як «мертва природа». Місто для футуристів – це тріумф бетону і штучності над живою природою.

Перший рядок вірша «Думки» відразу задає мистецький контекст «Гоген, Ван-Гог, Піросманішвілі / – друзі мого юнацтва» [11, с. 147]. Ці троє митців формують збірний образ авангардного, бунтарського юнацтва ліричного героя. Їх об'єднують кілька ключових рис, які ідеально резонували з ідеологією футуристів. Крім названих творів, прізвища відомих художників зустрічаються у віршах: «Замір», «Біля Моря» , «Осінні скрипки» та ін.

Також Михайль Семенко звертався до біблійних образів у своїй творчості, переосмислюючи їх у дусі авангардної естетики та надаючи їм нового, модерного звучання. Вірш «Атлантида» ілюструє майстерне звернення до релігійного образу. «Через плечі віків озирнулась до мене Ревекка» [10, с. 44] – Ревекка одна з біблійних праматерів у Старому Заповіті, дружина Ісаака

та мати братів-близнюків Якова та Ісава. У тексті вона постає як символ прадавності, початку людської історії та вічності. В рядках «Оази пустель безлюдних» проглядається мотиви пустелі – традиційного місця аскези, випробувань, богоявлення та очищення духу. В творі також є згадка Атлантиди, і хоча це не біблійний образ, але все ж це місце трактують на рівні з Едемом, втраченим раєм, ідеальним світом, який загинув через гріховність або божественне втручання.

Головна тема вірша «Баран» – самоствердження митця-футуриста. Ліричний герой проголошує себе «синтезом усіх людей», універсальним творцем, який стоїть над часом і простором. В цьому вірші лунають багато образів. Першим ділом автор говорить, що він «справжній Крез» у співах «Для тебе я пишу мої дзвінкі поезії / я в співах справжній Крез» [10, с. 55]. Цим стверджуючи, що його поетична фантазія та словниковий запас безмежні, як скарби легендарного лідійського царя.

Висновки. Отже, аналіз поетичної спадщини Михайля Семенка крізь призму символічних кодів світової культури дозволяє стверджувати, що його творчість є складним синтезом авангардного експерименту та глибокої інтелектуальної рецепції європейської традиції. Використання образу-маски П'єро стає для митця інструментом відмежування від етнографічно-побутового дискурсу та способом моделювання інтелектуалізованої чуттєвості, де традиційний архетип Трикстера трансформується у символ модерної екзистенції. Численні інтертекстуальні відсилання до творчості Дж. Свіфта, Ш. Бодлера, Е. Гріга, А. де Мюссе, а також апеляція до візуальних систем Ван Гога, П. Гогена та Н. Піросманішвілі засвідчують інтенцію автора до формування універсальної мистецької мови, що виходить за межі національної замкненості. Осмислення біблійної образності в текстах Семенка слугує засобом деконструкції традиційних сенсів і творення нової футуристичної ідентичності. Подальше поглиблене вивчення психопоетикальних аспектів пізньої творчості Михайля Семенка та специфіки функціонування його культурологічних кодів у контексті радянського авангарду становить перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ільницький О. Український футуризм (1914–1930). Львів : Літопис, 2003. 456 с.

2. Івашина О. Марія Матіос у мегатексті: проблема моделювання психосвіту. *Наукові записки*. *Серія: Філологічні науки*. 2023. № 205. С. 64–69. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-205-9

3. Коломієць Р. Михайль Семенко. Харків : Фоліо, 2019. 121 с.

4. Севастьянов В. Епатаж у житті та творчості Михайля Семенка: футуристичний бунт доби модернізму. *Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції «Слово в сучасній науковій парадигмі: євроінтеграційний контекст»*. Кропивницький, 2025. С. 79–84.

5. Райбедюк Г. Архетипні виміри зла в романі Марії Матіос «Черевички Божої Матері». *Наукові записки*. *Серія: Філологічні науки*. 2024. № 210. С. 256–264. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-37

6. Скляренко Г. Футуризм в Україні: етапи та спрямування. *Студії мистецтвознавчі*. 2017. № 2. С. 63–82.

7. Біла А. Український літературний авангард : пошуки, стильові напрямки. Київ : Смолоскип, 2006. 462 с.

8. Storey R. F. Pierrot: A Critical History of a Mask. New Jersey : Princeton University Press, 2016. 274 p. DOI: https://doi.org/10.1215/00267929-41-4-379

9. Norman A. Miming Modernity: Representations of Pierrot in Fin-de-Siècle France. 2021. 121 p.

10. Семенко Михайль. Повна збірка творів / упоряд. Ярина Цимбал. Київ : Темпора, 2023. Т. 1. 256 с.

11. Семенко Михайль. Повна збірка творів : у 4 т. / упоряд. Ярина Цимбал. Київ : Темпора, 2023. Т. 4. 384 с.

12. Кучерук В. Виконавський практикум: Е. Гріг Танець Анітри з сюїти «Пер Гюнт» : методичні рекомендації для самостійної роботи з курсу «Виконавський практикум». Луцьк : Вежа Друк, 2018. 20 с.

Дата першого надходження статті до видання: 31.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 06.11.2026